

ben és keretében élve gyakorolták kiváltságos jogaikat. Ez terjedt el a lengyel és orosz területeken is. Ezen gazdálkodók – nemcsak a német, hanem a többi területen is – eleve piacozó tejjgazdálkodást folytattak.

A tanulmánykötet szerzői jelzik, hogy a 17. és 18. század folyamán a holland mocsárlecsapoló telepeseket nemcsak a berlini kameralista udvar hívta erre a tájra, a majorsági gazdaságok urai is erre törekedtek. Így jelenhettek meg Mecklenburg területén, alakíthatták ki piacozó tejjgazdaságaikat a korai kapitalizmus követelményeinek megfelelően. A szerzők elsősorban a paraszti gazdasági naplók és gazdasági feljegyzések alapján vizsgálják a vállalkozó holland gazdák gazdálkodását. A magyar történeti források között ugyancsak ismeretesek a parasztoktól származó feljegyzések (lásd pl. paraszti vallomások, vagy pedig majorsági jobbágyok panaszos levelei és feljegyzései, vagyis „suppliká”k), azonban az a fajtájú, vagy hasonló jellegű forrásanyag, amit a szerzők itt analizálnak, a magyar nyelvterületen nem lehet fel.

A sajátos forrásanyag indokolja kritikai észrevételeinket is. Az elemzésből látható: a holland telepések kora kapitalista, piacozó jellegű tejjgazdaságokat alakítottak ki a mocsári lecsapolás technológiájával és az intenzív takarmánytermeléssel. A forrásanyag jellegéből adódóan a korabeli nagy és vagyonos paraszti gazdálkodási módról képet alkothatunk magunknak, arról azonban sajnos nem, hogy e korszakban magának a majorsági gazdálkodásnak milyen volt a képe, a szerzők hallgatnak arról is, hogy maga a kapitalizálódás milyen fejlődési fázisban lehetett. Vajon a hollandok behívása ok vagy okozat volt ebben a makroökonómiai folyamatban?

Tagányi Zoltán

JOACHIM BUMKE

HÖFISCHE KULTUR. LITERATUR UND GESELLSCHAFT IM HOHEN MITTELALTER. BAND: 1-2.

(Udvári kultúra. Irodalom és társadalom az érett középkorban.)

München, Deutscher Taschenbuch Verlag, 1990. 845 p.

Joachim Bumke ötödik kiadást megért munkájában a középkori társadalmi osztályok, rétegek és elsősorban a nemesség, valamint a lovagság mindennapi életmódját mutatja be irodalmi (főként költészeti) forrásokra támaszkodva, sokat merítve a „Sachsenspiegel”-ből is. Az életmód és külsőségeinek bemutatása egyértelműen szellemtörténeti analízisre emlékeztet, de a középkori életmód gazdasági alapjai is jól kitapinthatók Bumke munkájában. Bemutatja a társadalmi hierarchiát is: azt vázolja fel, hogy milyenek voltak s hogyan alakultak a császári, majd pedig a fejedelmi udvarokban az életviteli minták, amelyet a nemesség és a lovagság igyekezett követni. Dokumentálja tehát a császári, majd pedig a fejedelmi udvarok hatását. Külön jelzi a nemességekkel együtt a lovagság egyes csoportjait: így megkülönbözteti a császári udvarban, a fejedelmi udvarban, majd pedig a falusi kúrián és vidéki várban tanyázókat, és azokat, akiknek a legrosszabb volt a hírük, mert soraikba a rablónemesség tartozott. Megemlékezik arról is, hogy a vidéki nemesség „status” vagy „ordo” latin kategóriájával szemben ott áll a „vulgus”, „populus”, vagyis a parasztság. A „vulgus” ellentéte tehát a nemesség, vagyis a „principes” tömege. Ezzel azonban még nincs vége a rendi társadalom bemutatásának. A városi közösségek, a „communium” képződésével ugyanis harmadik pólus képződik a középkori társadalomban. A legnyilvánvalóbb a nemesség működése. A nem fejedelmi nemesség új lakókat telepít a táj fehér foltjain, ahol az alapító nemes nevétől kapják az egyes települések toponímiájukat. A falusi nemesség viszont a parasztsághoz és a városi polgársághoz hasonlóan családi kötelékekben, „família”kban él és lakik. A nemes „família”k tagjai a szolgák (Knechte), de ezen túlmenően a napszámosok (Tagelöhner) is.

A 12. és 13. században a falusi és vidéki nemesség gazdálkodásában különféle változások figyelhetők meg. A túrókével szemben terjed a taligás eke, majd a taligás ekén túl a háromnyomásos rendszer is a falusi kúriákban. A malom vízikereke is meghatározója a technikai újításnak, s a szügyhám terjedőben van, ami a vo-
noérot növeli.

Elemzi a szerző a városokban végbemenő változásokat is. Említi Lübeck kereskedelmi privilégiumai megszerzését, majd ezzel kapcsolatban vizsgálja a holland és németalföldi, olasz és francia hatásokat is, melyek megfigyelhetők mind a gazdasági, mind pedig a kulturális életben. Idegen kereskedők hatása eredményeként,

a németalföldi és olasz minták nyomán lett divat a kendőkkel és textíliákkal való kereskedés az Északi-tenger mellékén. Ezzel együtt bemutatja a szerző a korai textilipart és annak termékeit, valamint e termékekkel való kereskedést, nemkülönben ennek következményeit a német nemesi és lovagi társadalomra.

Bumke tanulmányköteteiben különös figyelmet szentel az idegen és külföldi, ezek között is a francia kulturális és társadalmi hatásoknak. Így elsősorban maguknak a franciás kultúrhatásoknak köszönhetően jelenik meg a palotának, a „palast”-nak a terminusa, ami gyakorlatilag megfelel a német „Vorwerck”-nek, a korai al-lódiumnak. Vagyis a helyi és lokális palotákban vagy palastokban – melyekben pl. a rablólovagok is élhetnek – jelentkeznek másként a „Gutsbetrieb” számára szolgáló és dolgozó, paraszti függőségben lévő elemek. A feudális „Lehensbeziehung” (hűbéri viszony) egyszersmind a francia kultúra, oktatás és költészet hatásait is jelenti a német nemesi és lovagi társadalom kultúrájában. Az egyes fejedelmi udvartartások luxusában és pompájában – a lovagi életforma velejárói – a francia befolyás felismerhető.

Ahogy jeleztük, Bumke munkája elsősorban szellemtörténeti orientációjú, azonban az irodalmi és a mindennapi életre vonatkozó forranyagok, pl. a „Sachsenspiegel” alapján a mindennapi élet alapjait képező gazdasági alapokat és azok tartópilléreit és elemeit is kibányássza a szerző. A franciás hatásoknak, továbbiakban a német szellemiségben, a német nemesi és lovagi életvitelben és -módban nagy szerepet tulajdonít az egyházi lovagrendek („milites Christi”) és azok alapításán túl olyan francia kulturális központ hatásainak, mint a „Cluny” kolostoréi. A továbbiakban egyes udvarok, „curtis”-ok és fejedelmi udvarok életmódját és mindennapi életvitelét követi nyomon. Így többek között olyan jelenségeket vizsgál, mint az udvari lakomák, e lakomák étkezletei és étkezési szokásai, továbbá elemzi az udvari nép öltözködését és annak luxusát, majd az udvari életforma egyes megnyilatkozásait, mint pl. a szerelmi kapcsolatok és családi magánélet. Kitér a lovagi párviadalokra is. Mivel a fejedelmi udvartartást, majd annak gazdasági alapjait irodalmi anyagokon (mindegyiknél a költészetben) keresztül mutatja be, részletesen tárgyalja a költészetet előadók szerepét is a fejedelmi udvartartásokban. Külön figyelmet szentel a lovagi szerelmi életnek és általában a házasságkötési szokásoknak. Az irodalommal kapcsolatosan hangoztatja annak írásbeliségét, de nem feledkezik meg arról, hogy ott van a szóbeliség, a „Mündlichkeit” hagyománya is a német nemesség és lovagság 10–12. századi udvari életvitelében és kultúrájában. A szóbeliség hangsúlyozása azért érdemel figyelmet, mert például a német-római császársághoz nem tartozó országok esetében és az Árpád-házi királyok Magyarországa esetében e korszakban pl. a birtokok adományozása is olykor szóbelileg történt. Nyilvánvaló tehát Bumke analíziséből következően az írásbeliség szerepe, s ezzel párhuzamosan a szóbeliség egyenrangúsága e kor szellemi és jogéletében.

Tagányi Zoltán

MARGARET THATCHER

THE DOWNING STREET YEARS

London, 1993. 914 p.

Margaret Thatcher visszaemlékezését csaknem minden napi- és hetilap ismertette a megjelenését követő napokban. Közéleti személyek, újságírók és történészek megkaphatták előre a még nem teljesen kész munkát, amelyet valamennyi ismertető stílusában kellemesnek, olvashatónak, mégha személytelennek is tart. Csak azokat a részeket lehet személyesnek mondani, amelyek nagyrészt Thatcher naplói alapján, illetve a két falklandi háborúval foglalkozó fejezetet, a személyes jellemzéseket és lemondásának körülményeit. A személytelenség a kötet további fejezete tekintetében nem azt jelenti, hogy objektív és személytelen történelmet kapunk, hanem hogy a stílus és előadásmód személytelen kissé, mert a mondanivaló mindvégig – akárci írta is vagy fogalmazta – Thatcher ideológiát tükrözi.

Azt nem lehet mondani, hogy új dologgal állunk szemben, hiszen nem minden politikai emlékirat lát napvilágot a szerző megfogalmazásában. A Thatcher asszony által annyira analógként emlegetett Churchill-időszak végén a Churchill-emlékiratokon is számosan dolgoztak, de Churchill meghagyta munkatársai stílusát, egyéniségét. Mint arra Robert Blake, a kitűnő konzervatív történész utal: Churchill azt mondta az egyik történésznek, aki segítette megfogalmazni második világháborús emlékiratait, hogy „ez nem történelem, ez az én variánsom”. („This is not history, this is my case.”) Thatcher műve is vitathatatlanul az ő variánsa.

A kötetből kitűnnek Margaret Thatcher jellemvonásai. E vonások nem nélkülözik az önhittséget, a magabiztosságot, a maga igazában való meggyőződést és macacsságot, illetve egy olyanfajta kabinetkormányzás be-